

XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA YOZGAT'IN SOSYO- EKONOMİK VE DEMOGRAFİK YAPISI

Yunus ÖZGER*

Özet

Nüfus defterleri, ait olduğu yörenin demografik özelliklerini ortaya çıkaracak veriler ihtiva eder. Bunlar arasında şehrin nüfusu ve dini dağılımının tespiti ilk akla gelendir. Bunun dışında hane reislerinin meslekleri, fiziksel nitelikleri, hane halkı sayısı bilgilerine de ulaşılabilir. Sosyal farklılaşma ve tabakalaşmanın dökümleri ve yaşanan göç hareketleri de çıkarılabilir. Bu çalışmada 2111 numaralı, 1834 tarihli Yozgat nüfus defteri incelenmiştir. Deftere göre Yozgat şehir merkezinde dokuz mahalle bulunmaktaydı. Nüfusun büyük bölümü Müslümanlardan oluşmaktadır. Toplam hane sayısı 1.948 ve burada sayımı yapılan erkek birey sayısı ise 5.270 kişiden ibaretti. Makalede Yozgat halkının ekonomik durumu, icra ettikleri meslek kolları, hane reislerinin aldıkları idari görevler tespit edilmiş ve nüfusun yaş aralığı, dinsel dağılımı ve kullanılan şahıs adları istatistiki olarak ortaya çıkarılmıştır. Bunlardan başka sayım esnasında ticaret yapmak üzere Yozgat'ta bulunan yabancı reayayla ilgili veriler de değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Anahtar kelimeler: *Yozgat, Nüfus Defterleri, Demografik Yapı, Sosyo-Ekonomik Yapı, Bozok*

Socio-Economic and Demographic Structure of Yozgat During the First Half of the Nineteenth Century

Abstract

The Census registrations contain data showing demographic peculiarities of a region that they belong to. Among these peculiarities, population and religious distributions are the first to be mentioned. Also, occupations and physical features of heads of family and numbers of family members can be obtained from the

* Doç.Dr. Bozok Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yozgat.

registrations. Such information as social differentiation and stratification as well as migration movements can be derived from them. In this study, the Yozgat census registration of 1834 with the number of 2111 has been studied. According to the registration, there were nine quarters in the town center of Yozgat. Most of the population was Muslims. The total number of houses was 1.948 and the number of male residents was 5.270. Here, economic conditions and occupations of the people of Yozgat and administrative duties of heads of families have been detected. Age range of population, religious distribution and used names has been statistically shown. In addition, those who were not residents but present in Yozgat at the time of census for trading have been taken into consideration in the evaluation.

Keywords: *Yozgat, Census Registrations, Demographic Structure, Socio-Economic Structure, Bozok*

Giriş

İçinde bulunduğu coğrafi alan tarihi açıdan oldukça eski olmasına rağmen Yozgat şehrinin kuruluşu çok eski değildir. Literatürde Bozok yöresi olarak anılan bölgede Hitit dönemine ait pek çok höyük bulunur.¹ Yöre Danişment, Selçuklu, İlhanlı ve Kadıburhaneddin hâkimiyetleri sonrasında Osmanlı idaresiyle tanışmış ve Ankara Savaşı sonrası Dulkadiroğullarında kalmıştır.² Osmanlı'ya kesin olarak geçişi ancak Kanuni zamanında 1522'de Şehsuvar oğlu Ali Bey'in ölümü sonrasında gerçekleşmiştir.³ XVI. Yüzyıl kayıtlarında köy olarak görülen Yozgat'ın şehir olarak kuruluşu ve gelişmesi XVIII. Yüzyıl'dadır.⁴ İdari ünitelerde Bozok Sancağı olarak yerini alan yöre ilk olarak Karaman eyaletine ardından Dulkadir ve Rum (Sivas) eyaletlerine bağlanmıştır. Tanzimat sonrası yapılan düzenlemeyle de 1846'da Ankara vilayetine bağlanmıştır.⁵ Çalışmamızın esası olan nüfus sayımının yapıldığı 1834 tarihinde Yozgat, Bozok sancağına tabi kaza statüsündedir.

Malum olduğu üzere bütün Osmanlı coğrafyasında aynı anda gerçekleşmemiş olsa da Osmanlı'da ilk nüfus sayımı 1831'de yapıldı. Sayımın askeri gücün ve reyanın vergi kapasitesinin hesaplanması gibi iki

¹ Ahmet Yaşar Ocak, "Bozok", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, II, İstanbul 1992, s.321. Hakkı Acun, *Tüm Yönleri İle Çapanoğulları ve Eserleri*, Ankara 2005, s.11; Ahmet Yaşar Ocak, "Bozok", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, II, İstanbul 1992, s.321.

² Taha Niyazi Karaca, "Osmanlı Devleti'nde Toprak Düzeni ve Bozok Sancağı", *Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı*, Türk Ocağı Yozgat Şubesi Yayınları, Ankara 2000, s.462.

³ Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989, s.62-63, 92-93.

⁴ Yunus Koç, "Yozgat", *DİA*, cilt 43, İstanbul 2013, s.559.

⁵ Taha Niyazi Karaca, *Yozgat Ermeni Ayaklanmaları ve Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey Olayı*, İstanbul 2008, s.18-19.

XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Yozgat'ın Sosyo-Ekonomik ve Demografik Yapısı

önemli amacı vardı. Sayımın sağlıklı icrası için uygun kişiler görevlendirildi. Sonuçları değerlendirmek üzere başkentte Ceride Nezareti kuruldu ve Said Efendi nazır tayin edildi. Sonrasında uygulama esaslarını düzenleyen nizamname hazırlandı.⁶ Toplumun vereceği tepki bilinemediğinden sayım işleri, nüfuzlu kişilere ve ulema sınıfına havale edildi. Bu bağlamda Bozok Eyaleti'ne kapıcı başı Arif Bey görevlendirildi.⁷ Yozgat yöresindeki ilk nüfus sayımı da 1831'de yapıldı. İlgili deftere göre kaza merkezinde dokuz mahallede yaşayan Müslüman erkek birey sayısı 3.218 kişiydi.⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bunun dışında farklı tarihlere ait Yozgat'a ait 11 adet nüfus defteri daha vardır. Bunlardan bir kısmı Yozgat ile beraber yakın vilayet ya da kazaların birlikte bulunduğu defterlerdir.⁹

Çalışmamıza esas olan defter, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde 2111 numaralı olarak kayıtlıdır. 1834 tarihli defter, bu tarihte Yozgat kaza merkezinde yaşayan Müslüman ve gayrimüslimlerin nüfus sayımını içermektedir. 111 sayfadan oluşan defterde ilk olarak Müslümanlar yazılmış, ardından gayrimüslimler kaydedilmiştir. Son beş sayfası ise sayım döneminde ticaret amacıyla Yozgat'ta bulunan yabancı reayaya tahsis edilmiştir. Sayım Yozgat nüfus nazırı Ayıntabizade Muhyeddin Efendi tarafından organize edilmiş, kadılık ve şehir ileri gelenlerinin de katılımı sağlanmıştır.

A-TOPLUMSAL YAPI

Nüfus defterinde şehrin sosyal ve iktisadi hayatını analiz etmeyi sağlayacak önemli veriler bulunmaktadır. Ancak tahrirde sadece erkek bireyler kaydedildiğinden analizimiz bu veriler çerçevesinde yapılacak, bu bağlamda evvela şehrin nüfusu ve bunun dağılımı üzerinde durulacaktır.

Defterdeki verilere göre 1834'te Yozgat merkezde dokuz mahalle yerleşmesi bulunuyordu. Bu mahallelerde bulunan toplam hane sayısı 1.948 ve burada sayımı yapılan erkek birey toplam 5.270 kişiden ibaretti.¹⁰ Mevcut

⁶ İsmail Kıvrım, "Nüfus Defterlerine Göre 19. Yüzyılın Ortalarında Şebinkarahisar'ın (Karahisar-ı şarki) Nüfus Yapısı, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Güz 2015, sayı 19, Trabzon 2015, s.10-11.

⁷ Ahmed Lütü Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütü Efendi Tarihi*, (haz. Yücel Demirel, Tamer Erdoğan), cilt 2-3, İstanbul 1999, s.642.

⁸ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Nüfus Defterleri (NFS. d.)*, nr. 2051, s.56.

⁹ Bu şekilde tanzim edilen defterler 2049, 2122, 2123, 2132, 2584, 2585, 2129 ve 2130 numaralı defterlerdir.

¹⁰ Çalışmamıza esas olan 2111 nolu bu nüfus defterinin son sayfalarında mahallelerde bulunan hane ve erkek nüfus tablo şeklinde çıkarılmıştır. Ancak burada yazılı olanlar ile her bir

hanelerin 1.434'ü (% 74) Müslümanlara, 514'ü (%26) ise gayrimüslimlere aittir. Müslüman erkek nüfus 3.600 kişi (% 68), gayrimüslim erkek nüfus 1.670 kişi (% 32) idi. Gayrimüslimler reaya olarak deftere kaydedilmiş, Ermeni ya da Rum gibi herhangi bir etnik özelliği belirtilmemiştir. Taşköprü ve Çatak Mahallesi haricindeki diğer mahallelerde Müslüman ve gayrimüslimler birlikte yaşamaktaydı. Bu iki mahalle ise yalnızca Müslümanların meskûn olduğu yerleşim alanıydı.

Ömer Lütfi Barkan gibi iktisat tarihçilerinin genel kabulü doğrultusunda yapılan hesap neticesinde her hanede 5 kişinin yaşadığı varsayıldığında¹¹ defterin tanzim edildiği 1834'te Yozgat'ın tahmini toplam nüfusu (1.948 hane x 5 kişi) 9.740 kişiden ibaretti. Mevcut erkek nüfus kadar kadın nüfusun varlığı kabul edildiğinde ise muhtemel Yozgat nüfusu 10.400 kişiye çıkmaktadır. Bu durumda 1834'te Yozgat merkezin yaklaşık 10.000 civarında nüfusa sahip olduğunu söylemek abartılı olmayacaktır.

Tablo:1-Nüfusun Mahallelere Göre Dağılımı

Mahalle Adı	Müslüman Hane	Müslüman Erkek Nüfus	Gayri müslim Hane	Gayri müslim Erkek Nüfus	Toplam Hane Sayısı	Toplam Nüfus
Tekye Mahallesi	244	614	133	455	377	1069
Köseoğlu Mahallesi	100	268	169	555	269	823
Taşköprü Mahallesi	242	596	0	0	242	596
Tuzkaya Mahallesi	83	190	127	397	210	587
Nohudlu Mahallesi	194	522	11	27	205	549
Çatak Mahallesi	204	529	0	0	204	529

sayfanın ayrı ayrı tarafımızdan yapılan hesaplama neticesi arasında fark bulunmaktadır. Tespit ettiğimiz toplam hane sayısı 1.910 olup bunun 1.388'i Müslümanlardan 522'si ise gayrimüslimlerden oluşur. Erkek nüfusu ise toplamda 5.291 olup bunun 3.619'u Müslüman 1.672'si ise gayrimüslimdir. Bu durumda hane sayısında 38 fark, nüfusta ise 21 fark ortaya çıkmaktadır.

¹¹ Nejat Göyünc, "Hane", *DİA*, cilt 15, İstanbul 1997, s.553.

XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Yozgat'ın Sosyo-Ekonomik ve Demografik Yapısı

İslambulluoğlu Mahallesi	129	288	55	163	184	451
Mutafoğlu Mahallesi	130	305	12	43	142	348
Medrese Mahallesi	108	288	7	30	115	318
Toplam	1.434	3.600	514	1.670	1.948	5.270

1834'te Yozgat'ta yaşayan 5.270 erkek bireyin % 69'u Müslüman (3.600 kişi), %31 (1.670 kişi) gayrimüslimdi. Gayrimüslimlerin yoğun yaşadığı yerler arasında Köseoğlu, Tekye ve Tuzkaya mahalleleri gelirdi. Medrese, Nohutlu ve Mutafoğlu mahallelerinde gayrimüslim nüfus oldukça azdı. Gayrimüslimler sadece Köseoğlu mahallesinde Müslümanlardan daha fazla nüfusa sahipti. Bu sonuçlar XIX. Yüzyıl ortalarında inançları ve etnik yapıları farklı da olsa Yozgat'ta Müslüman ve gayrimüslim ahalinin bir arada ve yan yana yaşadıklarını gösterir.

a-Nüfus Özellikleri

Nüfus sayımlarının en önemli dökümlerinden birisi hane halkının isimlerinin altına yazılan yaşlarına dairdir. Bu bilgi Arapça "sinn" terimiyle kaydedilirdi. Yazım memuru beyana göre kişilerin yaşlarını kaydeder. Bu usulle belirlenen yaşların sıhhati her ne kadar tartışılabilir durumda olsa da buradan hareketle bütün bireylerin yaş aralığını tespit etmek mümkündür. Çoğu nüfus çalışmasında kabul edilen yöntemle göre bireylerin yaşları 0-13 arası çocuk (sabi), 13-44 arası genç (tüvana) ve 45 sonrası ise yaşlı (müsin) şeklinde tasnif edilir. Buna göre Yozgat'ta Müslümanların % 41'i (1.487 kişi) birinci grupta yani 0-13 arası yaş aralığındadır. % 40'ı (1.429 kişi) ise 13-45 arasında olup genç nüfusu oluşturmaktadırlar. Geri kalan % 19'lük kısım ise (671 kişi) 45 yaş üzeridir ve yaşlı sınıfındadırlar. Çocuk grubundakilerden 1.250 kişi 10 yaşın altındadır. Gençlerin 946'sı 30 yaş altındadır. Yaşlı kategorisindekilerden 188 kişi 60-70 yaş aralığındadır. 70-80 arası 66 kişi, 80-90 arası 27 kişi ve 90 yaşında ise sadece 1 kişi vardır.

Gayrimüslimlerin yaş aralığı ise 1-110 yaş arasındadır. Sayım esnasında 1 yaşında olanların sayısı 136'dır. 10 yaşın altındakilerin sayısı 569 kişi olup diğerlerine oranı % 34'tür. En yaşlı birey 110 yaşındaki İslambulluoğlu

mahallesinde 11.haneye kayıtlı orta boylu aksakallı Kırkoç oğlu Bedos idi.¹² Kategorik tasnife göre gayrimüslim halkın % 40'ı (660 kişi) çocuk grubunda, %45'i (758 kişi) genç grubunda ve % 15'i ise (252 kişi) yaşlı sınıfında değerlendirilmiştir.

Tablo:2-Nüfusun Yaş Aralığı

Yaş aralığı	Müslümanlar		Gayrimüslimler		Toplam
	Sayısı	Yüzdesi	Sayısı	Yüzdesi	
Çocuk (0-13)	1.487	41	660	40	2.147
Genç (13-45)	1.429	40	758	45	2.187
Yaşlı (45+)	671	19	252	15	923
Toplam	3.587	100	1670	100	5.257

Şehirde yaşayan her iki unsur bir arada değerlendirildiğinde sonuç yine benzer çıkmaktadır. Üstteki tablodan anlaşılacağı gibi değerlendirmeye tabi tutulan 5.257 kişiden 2.147 kişi çocuk, 2.187 kişi genç ve 923 kişi ise yaşlı kategorisindedir. Bu durum 1834'te Yozgat'ın % 82 oranında genç ve dinamik bir nüfusa sahip olduğunu gösterir. Yaşlı oranı sadece % 18'dir.

Hane reislerinin isimlerinin yanına sonradan düşülen şerhlere bakıldığında mevcut nüfusun göç hareketini de tespit edebilmekteyiz. Kaydı Yozgat'ta bulunmasına rağmen yakın vilayetler başta olmak üzere bazı şehirlere belirli süreliğine çalışmaya gidip gelen aile reislerinin bulunduğu görülmektedir. Özellikle maden sektöründe iş yapmaya gidildiği anlaşılan Niğde şehri, göçlerde diğerlerine oranla öne çıkmaktadır. 33 hane reisi sayım esnasında Niğde'de bulunmaktaydı. Bunların bir kısmına "Niğde madenine gitmiş" açıklaması düşülmüş, diğerlerine ise "Niğde'ye gitmiş" denilmiştir. Aynı şekilde madende çalışmak için bir kişi Gümüşhane'ye diğer bir kişi de Denek madeni'ne gitmişti. Bundan başka çevre şehirlerin üst düzey yöneticilerinin maiyetinde çalışmak için şehirden ayrılanlara da tesadüf edilmektedir. Mesela Sivas Valisi Mehmed Reşid Paşa'nın hizmetinde çalışan 5 kişi vardı. Niğde mütesellimi Sadık Bey'in hizmetinde 6 Yozgatlı çalışmaktaydı. Pehlivanlı beyi Yusuf Bey hizmetinde 1 kişi, Gümüşhane emini hizmetinde 1 kişi, Sungurlu'da Ali Bey'in maiyetinde 1 kişi çalışıyordu.

¹² BOA. NFS. d. nr.2111, s.74.

XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Yozgat'ın Sosyo-Ekonomik ve Demografik Yapısı

Bunların haricinde 12 hane reisi başkent İstanbul'da, 3 hane reisi ise Ankara'daydı. 2 kişi de diyar-ı ahire gitmiş şeklinde kaydedilmişti. Gayrimüslimler arasında da benzer hareketlilik olduğu görülüyor. Sayımın yapıldığı dönemde 1 hane reisi Yozgat'tan Şam taraflarına göç etmiştir.¹³ Şehir dışında olan reaya sayısı 27 kişidir.

b-Fiziksel Özellik

Nüfus sayımlarında hane halkının ayırt edici fiziksel özelliklerinin deftere kaydedilmesi ilgili tüzüğün amir hükmüydü. Bu bağlamda kişilerin boyları ve sakal ya da bıyık renkleri ve özellikleri mutlaka yazılırdı. Bu standart yazımın dışında körlük, sağırlık, aksaklık gibi fiziksel engeller ayrıca kaydedilirdi. Kişilerin boyları bilgisi, uzun, orta ve kısa olmak üzere üç grupta tasnif edilirdi. Sakal ve bıyıkta ise ak, kara, kır, kumral ve sarı gibi renk özelliği yanı sıra köse ve müzellef sakal gibi şekil ya da biçim özelliği de işlenirdi. Çocukluktan gençlik çağına girenler çoğunlukla “ter bıyıklı” olarak kaydedilirdi. Orta yaş üzeri Müslüman ve gayrimüslimlerin büyük bir kısmı sakal bırakırlardı.

Aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi fiziksel niteliği kaydedilen ve Müslüman ve gayrimüslim iki unsurdan değerlendirmeye tabi tutulan erkek sayısı 3.021 kişidir. Buna göre 1834'ye Yozgat halkının % 72 gibi çok büyük bir bölümü (2.173 kişi) orta boyludur. Uzun boylu olanların sayısı 575 kişi ve diğerlerine oranı ise % 19'dur. Kısa boylu olanlar ise 273 kişi olup, oranı % 9'dur. Sakal ve bıyık kategorisinde ise en fazla rastlanılanı 680 kişiyle ter bıyıklı olanlardır. Kara bıyıklılar 545 kişiyle onu takip ederler. Kır sakallılar ise 406 kişiyle sıralamada üçüncü durumdadır. 293 kişi sarı bıyıklı, 256 kişi kumral bıyıklıdır. 317 kişi kara sakallı, 102 kişi kumral sakallıdır.

¹³ Tuzkaya Mahallesi 22.hanede kayıtlı orta boylu sarı bıyıklı Gürünlü Kiyork 25 yaşındayken Şam tarafına göç etmiştir. Bkz. *BOA. NFS. d. nr. s.79.*

Tablo: 3- Müslüman ve Gayrimüslim Birlikte Fiziki Özellik

Fiziksel Nitelik ¹⁴	Uzun boylu			Orta boylu			Kısa boylu			Genel Toplam
	M	G M	T	M	G M	T	M	G M	T	
Aksakallı	67	11	78	132	49	181	36	19	55	314
Kara sakallı	59	2	61	215	9	224	26	6	32	317
Kır sakallı	71	18	89	204	54	258	45	14	59	406
Kumral sakallı	25	0	25	70	2	72	5	0	5	102
Köse sakallı	5	0	5	13	0	13	5	0	5	23
Müzellef sakallı	1	0	1	13	0	13	2	0	2	16
Kara bıyıklı	83	39	122	181	190	371	21	31	52	545
Kır bıyıklı	0	12	12	2	44	46	2	9	11	69
Kumral bıyıklı	23	24	47	57	134	191	7	11	18	256
Sarı bıyıklı	34	18	52	105	111	216	9	16	25	293
Ter bıyıklı	67	16	83	354	234	588	4	5	9	680
Toplam	435	140	575	1346	827	2173	162	111	273	3021

c- Şahıs Adları

Farsçadan Türkçeye geçen hane kelimesi "ev, bina, ikametgâh, aile, bir cetvelde veya şemadaki alt bölümler" gibi muhtelif manalara gelir.¹⁵ Osmanlı maliye kayıtlarında hanenin muhtevasıyla ilgili farklı görüşler vardır. Ancak nüfus defterlerinde hane, aynı evi paylaşan bireylerin oluşturduğu birim olarak anlaşılmaktadır. Kocaları erken yaşta vefat eden ve geride çocuk bırakmayan ya da çocuğu çok küçük yaşta olan kimi hanelerde kadınlar hane reisi olarak deftere işlenmiştir. "Ayşe karı hanesi", "Dul Fatma karı hanesi" şeklinde yazılı hane reisi kadın olan hane sayısı 15'tir.

¹⁴ G: Gayrimüslim, M: Müslüman, T: Toplam

¹⁵ Nejat Göyüncü, "Hane", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 15, İstanbul 1997, s. 552.

XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Yozgat'ın Sosyo-Ekonomik ve Demografik Yapısı

I-Müslümanların Şahıs Adları

Yozgat'ın dokuz mahallesinde yaşayan Müslümanların toplam hane sayısı 1.434'tür. Burada yaşayan toplam erkek birey sayısı 3.600 kişidir. Hane reisleri erkeklerden oluşmakla beraber sayıları çok az da olsa bazı hanelerde kadın isimlerine de rastlanılmaktadır.

Tablo:4- Müslümanların Kullandığı Şahıs Adları

İsim	Adedi	Yüzdesi	İsim	Adedi	Yüzdesi
Mehmed	773	20	Halil	135	3
Ali	435	11	Süleyman	132	3
Ahmed	375	10	İsmail	120	3
Mustafa	367	9	Mahmud	106	3
Ömer	266	7	Yusuf	78	2
Hüseyin	253	7	Memiş	26	0
Hasan	252	7	Satılmış	10	0
Osman	239	6	Hıdır	7	0
Ebubekir	174	5	İsa	7	0
İbrahim	141	4	Doğan	2	0

Müslümanların çocuklarına en çok verdikleri isimler İslam peygamberi Hz. Muhammed'in adından mülhem Mehmed ismidir. Değerlendirmeye tabi tutulan 3.898 erkek ismi arasında Mehmed adı verilen kişi sayısı 773 adettir (%20). Mehmed'ten sonra en çok rastlanılan isim dördüncü İslam halifesi Hz. Ali'den mülhem Ali adıdır. % 11 oranında bulunan Ali ismini taşıyanların sayısı 435 kişidir. Sıralamada üçüncülüğü ise % 10 oran ve 375 adetle Ahmed ismi almaktadır. En çok verilen isimlerden biri de % 9 oranla Mustafa (367 kişi) adıdır. Söz konusu bu dört isim, bütün isimlerin % 50'si kadardır. Geri kalan isimlerin de çok büyük çoğunluğu peygamber ya da halife adlarından müteşekkildir. Ancak nadir de olsa "Doğan" ve "Satılmış" gibi Türk kökenli isimlere de tesadüf edilmektedir. Daha önce ifade edildiği gibi Yozgat nüfus defterinde erkeklerin yanı sıra bazı kadın isimlerine de rastlamak mümkündür. Bunlar arasında "Ayşe" "Fatma", "Rukiye", "Sultan", "Kamer", "Hatice" ve "Emine" isimleri vardır.

Şahıs isimlerinin birçoğu muhtelif unvan ya da lakaplarla birlikte yazılıdır. Bunlardan "Hacı", "Molla", "Seyyid", "Derviş" ve "Şeyh" gibi dini temelli olanlar bulunduğu gibi "deli", "topal", "koca", "güccük", "yörük",

“efendi” “ağa” ve “kör” gibi fiziksel özellikler ve toplumsal statü temelli olanlar da bulunur.

Tablo: 5-Müslümanların Kullandığı Unvan ve Lakaplar

Unvan -lakap	Sayısı	Yüzdesi	Unvan - lakap	Sayı	Yüzdesi
Efendi	341	37	Derviş	23	2
Hacı	174	19	Topal	18	2
Ağa	93	10	Güccük	17	2
Deli	59	6	Yörük	16	2
Molla	49	5	Koca	13	1
Hafız	43	5	Hasta	5	1
Kör	41	4	Şeyh	3	0
Seyyid	37	4	Fakih	2	0

Bütün bunlar arasında en çok kullanılanı % 37 oranla “efendi” (341 adet) unvanıdır. 174 adetle “Hacı” ikinci sırada (%19) ve 93 adetle “ağa” üçüncü (%10) sıradadır. En az rastlanılanlar ise “hasta” (5 adet), “şeyh” (3 adet) ve “fakih” (2 adet) unvanlarıdır.

II-Gayrimüslimlerin Şahıs Adları

Yozgat şehir merkezinde yaşayan 1.670 gayrimüslim erkek birey arasında en çok kullanılan 34 farklı isim tespit edildi. Bunlar arasında Karabet ismi 184 adetle ilk sırada yer alır. İkinci sırayı ise 136’şar adetle Agob ve Artin isimleri alır. Üçüncü sırada ise 122 adetle Ohannes adı bulunur. Varteris, Sirob ve Bedros isimleri en az tercih edilenlerdendi.

Tablo:6- Gayrimüslimlerin Kullandığı Şahıs Adları

İsim	Sayı	İsim	Sayı	İsim	Sayı	İsim	Sayı	İsim	Sayı
Agop	136	Bogos	32	Kazar	17	Mıgırdıç	61	Simon	20
Ağya	39	Gokas	7	Kirkor	72	Mihail	23	Sirob	4
Arakil	11	Haçedor	22	Kiyork	53	Minas	20	Toros	32
Artin	136	Haçir	20	Manik	40	Nişan	7	Varteris	4

XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Yozgat'ın Sosyo-Ekonomik ve Demografik Yapısı

Avadin	5	İstepfan	24	Mardiros	32	Ohannes	122	Varteris	5
Avak/im	27	Kalos	16	Mardiros	32	Osib	19	Yevan	22
Bedos	37	Kapril	30	Matos	10	Sahak	35		
Bedros	4	Karabet	184	Melkon	11	Serkiz	98		

d-Sosyal Tabakalaşma

Yozgat nüfus defteri, şehir ahalesinin toplumsal tabakalaşma cihetiyle de analizine imkân vermektedir. Toplumsal yapı üzerinde sosyal yaşamı şekillendiren en önemli faktör toplumsal statü ve sosyal tabakalaşmadır.

Toplumda her bireyin ayırt edici bir yönü olduğunu kabul eden sosyologlar bunu sosyal farklılaşma olarak kabul ederler. Sosyal tabakalaşma ise aynı ya da benzer konumda olan kişilerin bir yer doldurarak oluşturdukları topluluktur. Buna toplumsal eşitsizlik de denilir ve bunun ekonomik, siyasal ve sosyal düzeyde olmak üzere üç önemli belirleyici unsuru bulunur.¹⁶ Deftere bakıldığında 1834'te Yozgat'ta yaşayan halkın yaptıkları görevler, sahip oldukları zenginlik ve eğitimle elde ettikleri kazanımlar cihetiyle bir tabaka oluşturdukları görülmektedir. Bu bağlamda Yozgat'ta oluşan sosyal tabakayı şu şekilde tasnif etmek mümkündür.

I. Yöneticiler ve Yardımcıları

Şehirlerin yönetici sınıfı, padişahın yöredeki gücünü temsil ederdi. Sosyal mevkileri, devletten aldıkları güce dayanmaktaydı. Ümera sınıfı, sosyal tabakanın en üstünde yer almaktaydı.¹⁷ Tanzimat öncesi şehirlerin en önemli hukuki ve idari görevlisi şüphesiz kadılar idi. Belediye ve noterlik vazifeleri de kadılarca görülmekteydi. Sayım esnasında Yozgat'ta bu vazifeleri kadı adına gönderilmiş olan nâib Ayıntâbizâde Abdullah Efendi yürütmekteydi.

a-Muhtarlar

Osmanlı döneminde mahallelerde devletin en önemli temsil gücü şüphesiz imamlar ve muhtarlardı. Muhtarlık teşkilatı kuruluncaya kadar

¹⁶ Mahmut Tezcan, *Sosyolojiye Giriş*, Anı Yayıncılık, 7.baskı, Ankara 2012, s.95-96.

¹⁷ Yaşar Yücel, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dair Genel Gözlemler", *Belleten*, cilt XXXVIII, sayı 152, Ankara 1974, s.663.

mahalledeki doğum ve ölüm kayıtları imamlar tarafından tutulurdu.¹⁸ Mülki bir birim olarak muhtarlık, yeniçeriliğin kaldırılışı sonrasında güvenliğin sağlanması için alınan tedbirler doğrultusunda bir ihtiyaç eseri olarak ortaya çıktı. Sultan II. Mahmut ilk muhtarlık teşkilatını İstanbul ve Bilad-ı selâsede (Eyüp, Galata, Üsküdar) kurdu.¹⁹ Aynı örgütlenme taşraya da teşmil edildi. 1833 yılında Kastamonu’da ilk muhtarlık teşkilatı kuruldu ve kısa sürede diğer şehirlere yayıldı.²⁰

1834’te muhtarlık teşkilatının Yozgat’ta bütün mahallelerde kurulduğunu görmekteyiz. Dokuz mahallenin her birinde muhtar-ı evvel ve sani olmak üzere ikişer muhtar görev yapmaktaydı. Muhtarlara yardımcı olan önemli kişilerden biri kızirler idi. Yozgat’ta bu işle vazifeli Kızir Osman adlı bir kişi vardı.

Tablo:7- Yozgat Mahallelerinin Muhtarları

Mahalle Adı	Muhtar-ı evvel	Muhtar-ı sani
Taşköprü Mahallesi	Orta boylu kır sakallı Hasta Osman oğlu Ebubekir	Orta boylu kır sakallı berber esnafından Ahmed
Nohutlu Mahallesi	Uzun boylu kumral sakallı Molla Ali	Uzun boylu aksakallı Çerçi Süleyman
Çatak Mahallesi	Orta boylu kara sakallı Seyyid Ahmed	Orta boylu kara sakallı Topçuoğlu Ahmed, Yaşı:30
Mutafoğlu Mahallesi	Ortaboylu kır sakallı Mutafoğlu Hacı Osman	Orta boylu kır sakallı Hacı Halil
İslambulluoğlu Mahallesi	Kısa boylu kara sakallı İslambulluoğlu Mehmed	Orta boylu kumral sakallı Cafer oğlu Hüseyin
Tuzkaya Mahallesi	Uzun boylu kara sakallı Derviş Mehmed	Uzun boylu kara sakallı Abdulkerim oğlu Mustafa

¹⁸ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri 1840-1880*, TTK Yayınları, Ankara 2011, s.6.

¹⁹ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayınları İstanbul 2006, s.193.

²⁰ Musa Çadırcı, “Türkiye’de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme” *Belleten*, cilt XXXIV, sayı 135, Ankara 1970, s.414.

XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Yozgat'ın Sosyo-Ekonomik ve Demografik Yapısı

Köseoğlu Mahallesi	Orta boylu kır sakallı berber Mehmed	Orta boylu kara sakallı berber Osman
Medrese Mahallesi	Uzun boylu kır sakallı Salih oğlu Süleyman	Orta boylu kır sakallı hazinedar İbrahim
Tekye Mahallesi	Uzun boylu kır sakallı Osman	Uzun boylu sarı sakallı İsmail

b-Kocabaşlar

Osmanlı idari sisteminde başlangıçta Rumeli bölgesinde Hıristiyanların yaşadığı köylerde köy ihtiyar heyetinin başına “kocabaşı” denilirdi. Bunun yerine millet başı tabiri de kullanılırdı. Kocabaşı, esasında Anadolu ile Rumeli’deki Müslüman köylerinde kullanılan muhtar unvanının yerine kullanılırdı.²¹ Kısaca kocabaşı, Hıristiyan halkın idari temsilcisi olarak anlaşılmalıdır. 1834’te Yozgat şehir merkezinde yaşayan reyanın temsilciliğini yapan 4 kocabaşı vardı. Bu kocabaşlar, Müslüman ve Hıristiyanların bir arada yaşadıkları İslambulluoğlu, Tuzkaya, Köseoğlu ve Tekye mahallelerinde görev yapıyorlardı.

Tablo: 8-Mahalle Kocabaşları

Mahalle adı	Kocabaşı adı
İslambulluoğlu Mahallesi	Orta boylu kır sakallı Kürkçü Kazar Mağdisi
Tuzkaya Mahallesi	Orta boylu aksakallı Bakırcı Kırkor
Köseoğlu Mahallesi	Orta boylu aksakallı Duhancı Sahak Mağdisi
Tekye Mahallesi	Kısa boylu aksakallı Kirbitçi oğlu Serkiz

c-Papazlar

Hıristiyanların dini liderleri olan papazlar, yönetici sınıfa dâhil olmamakla beraber ruhani önder olmaları açısından önem arz ederdi. 1834’te Yozgat’ta üç papaz vardı. Bunlardan biri Medrese Mahallesinde ikamet eden orta boylu kara sakallı Kirbitçioğlu 45 yaşındaki İsayi Efendi idi. Diğeri yine aynı mahallede yaşayan orta boylu kumral sakallı 30 yaşındaki Tokatlı Papaz

²¹ Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, cilt 2, s.285.

Ohannes idi. Bir başka papaz ise Tuzkaya Mahallesinde oturan uzun boylu kara sakallı 30 yaşındaki Kırkor idi.²²

d-Dellallar [Tellallar]

Mahalle ya da köylerde duyurulması icap eden hususları muhtarların talimatıyla halka duyurmakla görevli kişilere dellal veya tellal denilirdi. Deftere göre Yozgat'ta altı tellal vardı. Bunlardan üçü Müslüman üçü gayrimüslimdi. Müslüman tellallardan 45 yaşındaki Hacı Ali İslambulluoğlu Mahallesi sakiniydi.²³ Diğer Köseoğlu Mahallesinden 50 yaşındaki Mustafa ve Tekye Mahallesinde ikamet eden 30 yaşındaki Çopur Bekir idi.²⁴ Gayrimüslim dellalların üçü de Tuzkaya Mahallesi sakiniydi. Bunlardan 62 yaşındaki Kazar, Nikagos'un hanesinde kiracı olarak hayatını sürdürmekteydi. Tellal Ohan ve Kiyork ise kendi evlerinde oturmaktaydı.²⁵

II. İlimiye Zümresi

İlimiye zümresi, klasik Osmanlı toplum düzeninde askerî sınıfın içerisinde yer alan önemli bir birimdi. Şehirlerin hukuki işlerine bakan kadılar ve naipler başta olmak üzere müftü, müderris, imam ve hatipler gibi medreseliler bu grubu teşkil ederdi. Ulema sınıfı toplumu yönetmek, eğitmek ve aydınlatmakla yükümlüydü.²⁶ Kadı, müftü, imam ve müezzinlerden oluşan Yozgat ilmiye sınıfı mensubu sayısı toplamda 37 kişiydi. Bunlardan 13 kişi kadı unvanı, 2 kişi müftü, 11 kişi imam ve 10 kişi müezzin unvanı taşıyordu.

a-Kadı ve Naib

Tanzimat öncesinde Osmanlı şehirlerinde kadınların çok büyük bir görev alanı vardı. Padişah beratı ile tayin edilen kadılar, kazanın en önemli yöneticileriydi.²⁷ Sultanın emrettiği her hususta hüküm verme yetkisi bulunan kadılar, kaza bölgelerinin idare merkezleri olan şehirlerde otururlardı.²⁸ Ancak bazı sebeplere bağlı olarak kadılar, atandıkları yere gitmezler ve yerlerine

²² BOA. NFS. d. nr.2051, s.71, 84.

²³ BOA. NFS. d. nr.2051, s.42.

²⁴ BOA. NFS. d. nr.2051, s.52,63.

²⁵ BOA. NFS. d. nr.2051, s.84.

²⁶ Yaşâr Yücel, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Desantralizasyon", *Bellekten*, XXXVIII/152, Ekim 1974, Ankara 1974, s.662.

²⁷ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*, Ankara 1994, s.12.

²⁸ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimaî Tarihi*, II, İstanbul 1995, s.63.

XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Yozgat'ın Sosyo-Ekonomik ve Demografik Yapısı

naipler gönderirlerdi. Nitekim sayımın yapıldığı tarihte Yozgat kazasında da hukuki işler naib vasıtasıyla görülmekteydi. 1834 tarihinde Yozgat naibi Taşköprü mahallesinde oturan 40 yaşındaki orta boylu kara sakallı eşref-i kuzâttan Ayıntabîzâde Abdullah Efendi idi. Naib efendinin üç oğlu vardı.²⁹ Deftere göre Yozgat'ın bir önceki naibi müteveffa Memiş Efendi idi. Sayım esnasında hayatta olmadığı anlaşılan Memiş Efendi, Tekye Mahallesi kayıtlıydı.³⁰

b-Müdrisler

İlmiye zümresinin önemli mensuplarından biri medreselerde ders veren müdrislerdi. Yozgat geç kurulan bir şehir olduğundan medrese gibi eğitim kurumları da geç teşekkül etmişti. Şehrin en eski medresesi 1753 yılında Çapanoğlu Abdülcabbarzade Ahmet Paşa tarafından yaptırılan yirmi odalı ve bir dershaneden müteşekkil Demirli Medresesiydi.³¹ Şehirde XIX. Yüzyılın sonlarında medrese sayısı 13'e çıkmıştı.³²

Nüfus defterinden 1834'te hangi medreselerin faaliyet gösterdiğini tespit etmek imkânına sahip değiliz. Defterde “müdris” unvanlı 4 kişi bulunmaktadır. Fakat bunlar, Osmanlı ilmiye sınıfında tartışılan ve gerilemenin önemli sebeplerinden biri olarak kabul edilen hoca zadeler kanunu geleneğince verilen unvanlardan ibaretti. Bu bağlamda şehrin naibi ve nüfus nazırının çocuklarına müdris unvanı verilmiştir.

1590'larda eserini kaleme alan Gelibolulu Ali Efendi'nin işaret ettiği zadeler kanununa göre; padişah hocalarının, şeyhülislamın, kadı asker ve eyalet kadıların oğulları on bir ve on dört yaşına geldiklerinde sıra beklemeden küçük yaşta müdris olurlardı.³³ Anlaşılan zadeler kanunun kapsamı sonraki devirlerde daha da genişledi. Öyle ki nüfus sayımının yapıldığı tarihte Yozgat nüfus nazırı Ayıntabizade Muhyeddin Efendi'nin oğulları 11 yaşındaki Mehmed Rasih Efendi ve 4 yaşındaki Ali Rıza

²⁹ BOA. NFS. d, nr.2111, s.1.

³⁰ BOA. NFS. d, nr.2111, s.43.

³¹ Serkan Polat, “Çapanoğlu Ahmed Paşa'nın Muhallefâtı”, *Tarih Okulu Dergisi*, Aralık 2015, Yıl 8, Sayı XXIV, s.99, 118.

³² Taha Niyazi Karaca, “Yozgat Eğitim Tarihine Katkı”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 17, Kayseri 2004, s.140. ss.139-150;

³³ İlmiye sınıfının bozulmasının sebeplerinden biri sayılan zadegan sınıfının türemesine Kanuni'nin hocası Dalaylı Hayreddin b. Evhad'ın çıkartmış olduğu “Hocazadeler Kanunu” olduğu ileri sürülür. Geniş bilgi için bkz. Hüseyin Atay, “Medreselerin Gerilemesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt 24, sayı 1, Ankara 1981, s.38. ss.15-56.

“müderrişîn-i kiramdan” olarak deftere kaydedilmişlerdi. Yine aynı şekilde Yozgat naibi Ayıntabizade Abdullah Efendi'nin 8 yaşındaki oğlu Mustafa Mazhar ve 22 yaşındaki manevi evladı Hasan Efendi “an-müderriş-i Burusa” unvanıyla kaydedilmişlerdi.³⁴

c-İmam ve müezzinler

Mahallede mülkî idarenin temsilcileri olan imamlar, dini bilgileri fazla olan, güvenilir ve sevilen kimseler arasından padişah beratı ile atanıp gördükleri hizmet karşılığında “vazife” adı verilen ücret almaktaydılar.³⁵ Gündelik olarak hesaplanan bu ücret, çoğunlukla vakıflardan sağlanmaktaydı. İmamlar beş vakit namaz kıldırmak, ölenler için gerekli dinî işlemleri yapmanın yanı sıra, mahallelerin güvenliği ve huzurun sağlanması işleriyle ilgilenmekteydi.³⁶ Ayrıca mahallede doğan, ölen, evlenen, boşanan ve ev değiştirenlerin işlerini de görürlerdi. Fakat muhtarlık teşkilatı kurulunca imamlar geri planda kaldılar.

Yozgat ilmiye zümresi içerisinde cami ve mahalle imamları ile müezzinlerin önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Kayıtlı 11 imamdan bazıları cami imamı olarak ifade edilmişken; kimi de mahalle imamı biçiminde kayda girmiştir. Bu bağlamda Yozgat'ta ibadete açık camileri de tespit edebilmek imkânı elde edilmektedir. Defterde adı geçen camiler arasında Başçavuşzâde, Elmahacı köyü camii, Ali Efendi camii, Köseoğlu mahallesi camii, Hamamcızade camii, Alacalızade camii, Musa Ağa camii ve Cami-i kebir (Çapanoğlu büyük camii) isimleri geçmektedir.

d-Muallimler

Yozgat sıbyan mekteplerinde görevli muallim sayısı 9 kişiydi. Bunlarda 28 yaşındaki orta boylu kara sakallı Hüseyin beşe oğlu Ali Efendi ve Direkli sıbyan mektebi muallimi orta boylu kır sakallı 41 yaşındaki İbrahim Efendi Taşköprü Mahallesi sakiniydi.³⁷ Diğer muallimler ise Ömer Efendi, Mustafa

³⁴ BOA. NFS. d, nr.2111, s.1.

³⁵ Süleyman Oğuz, *Osmanlı Vilayet İdaresi ve Doğu Rumeli Vilayeti (1878-1885)*, Ankara 1986, s.20.

³⁶ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara 1997, s.40.

³⁷ BOA. NFS. d, nr.2111, s.11.

Efendi, Mehmed Efendi, Abdülkadir Efendi. Kadı Hasan Efendi oğlu Mehmed Efendi ve Zeynioğlu Ahmed Efendilerdi.³⁸

III. Görevliler

a- Nüfus Nazırı

Ülke genelindeki nüfus sayımının sonuçlarını değerlendirmek üzere İstanbul'da "ceride nezareti" kurulurken; taşrada ise nüfus işlerinin organizesi için "defter nazırlığı" teşkil edilmişti. Günümüzdeki nüfus müdürlüklerinin icra ettiği yükümlülükleri yerine getirdiği anlaşılan nüfus defter nazırlıkları, yöre ileri gelenleri arasından atanmış ve kendilerine yardımcı olmaları için güvenilir mukayyitler tayin etmişlerdir.³⁹ Yozgat nüfus defterinde nüfus nazırı olarak kayıtlı iki kişi vardı. Bunlardan biri, Yozgat kaza merkezinin nüfus sayımı için görevlendirilmiş olan Ayıntâbizâde Muhyeddin Efendi idi. Hâcegân-ı divan-ı hümayun rütbesinin taşıyan Muhyeddin Efendi'nin hanesinde 8 erkek birey kayıtlıydı. Bunlardan 4'ü oğulları, biri kölesi, üçü de hizmetçisi (tabii) idi.⁴⁰ Diğer nüfus nazırı ise aynı mahallede kayıtlı olan ve Akdağ kazası ile Karahisar-ı behramşah kazasının nüfus yazımı için görevlendirildiği anlaşılan orta boylu kumral sakallı 40 yaşındaki Yusuf Ziyaeddin Efendi idi. Nazırın iki oğlu, bir kölesi vardı. Bunlardan başka üç yeğeni de aynı haneye kayıtlıydı.⁴¹

b- Mukayyid

Mukayyidin sözlük anlamı kaydeden, kayıt tutan görevliydi.⁴² İlk Osmanlı nüfus sayımının yapıldığı 1831'de ceride nazırı olan Mehmed Said Paşa tarafından hazırlanan ve padişaha sunulan bir düzenleme ile vilâyet ve kazalarda yapılan sayımlarla ilgili tutulan defterlerin İstanbul'a gönderilmesi teklif edilmiş, yapılan sayımların boşa gitmemesi için konunun bir nizamnameye bağlanmasını istemiştir. Said Paşa, bu işlemlerin sağlıklı yürütülebilmesi için Anadolu ve Rumeli'nin her bir kazasında yerli halktan

³⁸ BOA. NFS. d, nr.2111, s.55.

³⁹ İsmail Kıvrım, "Nüfus Defterlerine Göre 19. Yüzyılın Ortalarında Şebinkarahisar'ın (Karahisar-ı şarkî) Nüfus Yapısı, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Güz 2015, sayı 19, Trabzon 2015, s.29. ss.9-37.

⁴⁰ BOA. NFS. d, nr.2111, s.1.

⁴¹ BOA. NFS. d, nr.2111, s.1.

⁴² Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 2011, 793.

birer mukayyid görevlendirilmesini istemiştir.⁴³ Bu dönemde Yozgat merkezde ikamet eden 6 mukayyid vardı. Medrese mahallesine kayıtlı kâtip Mehmed Efendi Yozgat mukayyidi idi. 40 yaşındaki orta boylu kara sakallı Osman Efendi ise Emlak kazası mukayyidi olarak vazife icra etmekteydi.⁴⁴ Bunların dışında üç kazanın mukayyidi de Yozgat'ta oturmaktaydı. Kara imam oğlu Veli Efendi, Akdağmadeni ve Karahisar-ı Behramşah kazası mukayyidi, Mustafa oğlu Osman Efendi Boğazlıyan kazası mukayyidi, Deli Hasan oğlu Osman Salmanlı kazası mukayyidi ve Musa Efendi oğlu Mehmed Efendi ise Gedik kazası mukayyidi idi.⁴⁵

c-Kayyım

Kayyım ya da kayyum kavramı; mütevellî yerine kullanılan bir terimdir. Camilerin temizlik işlerine bakan hademelere de kayyım denilirdi. Pakalın bazı kaynaklara dayanarak kayyımı, “...kayyım ve mütevellî ve nazır ekseri bir manada kullanılır...” şeklinde açıklar.⁴⁶ Nüfus defterinde Yozgat camilerinden üçünde kayyımlik vazifesin icra eden üç kişi vardı. Bunlardan biri cami-i kebirde görevli 25 yaşındaki İbrahim Efendi, diğeri Ali Efendi camii kayyımı 45 yaşındaki Ebubekir efendi ve Başçavuş camii kayyımı 45 yaşındaki Molla Mehmed Efendiydi.⁴⁷ Bunlardan başka hangi camide görev yaptığı ifade edilmemiş olan 75 yaşındaki kayyım Hüseyin Efendi adlı bir kişi daha bulunmaktaydı.⁴⁸

IV-Rütbe Sahipleri

İlmiye ya da seyfiye zümresinde aktif olarak görev yapmayan ancak uhdesinde üst düzey bazı unvan ve rütbeleri taşıyanlara da rastlanılıyordu.

a-Dergâh-ı ali kapıcıbaşları

Farsça bir terim olan dergâh-ı ali; Osmanlılarda daha ziyade dergâh-ı âlî veya dergâh-ı muallâ şeklinde kullanılır ve padişah sarayını ifade

⁴³ Adnan Çimen, “Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 14, Sayı 3, Ankara 2012, s.195. ss.183-216.

⁴⁴ *BOA. NFS. d.*, nr.2111, s.53-54.

⁴⁵ *BOA. NFS. d.*, nr.2111, s.3, 28, 54.

⁴⁶ Pakalın, *Osmanlı Terimleri*, cilt II, s. 223.

⁴⁷ *BOA. NFS. d.*, nr.2111, s.40.

⁴⁸ *BOA. NFS. d.*, nr.2111, s.36.

ederdi.⁴⁹ Kapıcıların saray muhafızlığı, teşrifatçılık ve rikâb-ı hümâyun hizmetleri gibi çeşitli görevleri vardı. Topkapı Sarayı'nın orta kapı da denilen Bâbüsselâm'ı bekleyen kapıcılar diğerlerine nazaran daha imtiyazlı olup “bevvâbân-ı dergâh-ı âlî” unvanıyla anılırlardı. Burada her gece bir kapıcı başı nöbetçi kalır ve kapıcıları denetlerdi.⁵⁰ Dergâh-ı ali kapıcıbaşları ise söz konusu kapıcıların amiri konumundaydı.⁵¹ Kapıcılar kethüdasının divan ve rikab-ı hümâyun hizmetlerindeki yoğun meşguliyetleri yüzünden kapıcıların tayin, terfi ve emeklilik işleri ikinci büyük amirleri olan kapıcı başı tarafından yapılırdı. Sonraki dönemlerde rütbe veya paye olarak da verilmeye başlandı ve 1908'e kadar varlığını sürdürdü.⁵²

Çapanoğlu ailesine mensup üç kişi Yozgat'ta bu unvanı taşıyordu. Bunlardan ilki, Nohutlu mahallesi nüfusuna kayıtlı olup, sayım esnasında İstanbul'da bulunan 30 yaşındaki orta boylu kumral sakallı Abdülcabbarzâde İbrahim Beyefendi idi.⁵³ Diğer orta boylu kumral sakallı Çaparzâde Hasan Bey Efendi idi. Üçüncü kişi ise 41 yaşındaki orta boylu kara sakallı Abdülcabbarzade Ahmed Bey Efendi idi.⁵⁴

b- Hâcegan-ı Divan-ı Hümâyun Mensupları

Osmanlı bürokrasisinde hâcegân kavramı; devlet dairelerindeki yazı işlerinin başındaki görevliler ve diğer birtakım önemli vazifeleri icra edenler için kullanılırdı.⁵⁵ Bu unvana sahip 3 kişi vardı. Bunlardan biri, nüfus nazırı Ayıntâbizâde Muhyeddin Efendi idi. Diğerleri ise Köseoğlu mahallesinden Ebubekir Efendi ile Medrese mahallesi sakinlerinden Ebubekir Efendi idi.⁵⁶

B-EKONOMİK YAPI

Nüfus defterleri, temettuat defterleri gibi halkın ekonomik durumunu net olarak ortaya çıkarmayı sağlayıcı veriler içermezler. Ancak hane reislerinin meslek bilgilerinden yola çıkılarak değerlendirme yapma imkânı elde edilebilir. Gayrimüslim ahalinin cizye geliri ayrıntılı olarak işlendiğinden

⁴⁹ Abdülkadir Özcan, “Dergâh-ı ali”, *DİA*, cilt 9, İstanbul 1994, s. 174.

⁵⁰ Özcan, “Kapıcı”, *DİA*, cilt 24, İstanbul 2001, s.345-347.

⁵¹ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, cilt 2, MEB Yayınları, İstanbul 1983, s.427.

⁵² Özcan, “Kapıcı”, s.345-347.

⁵³ *BOA. NFS. d.*, nr.2111, s.14.

⁵⁴ *BOA. NFS. d.*, nr.2111, s.1, 57.

⁵⁵ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü*, cilt 1, s.693.

⁵⁶ *BOA. NFS. d.*, nr.2111, s.54.

reayanın iktisadi durumunu tespit etmek daha olasıdır. Bilindiği üzere cizye, tebaadan olan gayrimüslimlerden, can ve mal güvenliklerinin sağlanmasına karşılık alınan 14-75 yaşları arasında bulunan sağlam erkek nüfustan alınan bir vergi çeşididir.⁵⁷ Cizye yükümlüsü olan gayrimüslimler ekonomik güçleri itibariyle zengin olanlar alâ (iyi), orta halli olanlar evsat (orta), fakir olanlar edna (düşük-az) olarak gruplandırılırdı.⁵⁸

Yozgat nüfus defterinde reayanın cizye bilgisi de bu şekilde tasnif edilmiştir. Çocuklar ve yaşlılar muaf tutulmuştur. Buna göre 514 hanede kayıtlı 1674 erkek nüfustan cizye durumu yazılı olanların sayısı 1.263'tür. Bunların 868 gibi (% 69) çok büyük bir kısmı orta halli olup evsat olarak kaydedilmişlerdir. İçlerinde ekonomik durumu iyi olanların sayısı sadece 80'dir (% 6). Edna olarak kaydedilen ve durumu en alt seviye de bulunan gayrimüslim erkeklerin sayısı ise 315 kişidir (%25). Bu durumda Yozgat gayrimüslimlerinin çoğunlukla orta halli zenginlikte olduğunu söylemek mümkündür.

19. yüzyıl ortalarında Yozgat şehir merkezinde yaşayan hane reisleri; ticaretle uğraşanlar, esnaflık yapanlar, zanaat sahipleri, işçiler, görevliler ve diğer meslek kollarında faaliyet gösterenler olmak üzere birkaç grupta değerlendirilebilir. Nüfus defterine göre şehirdeki zanaat sahiplerini, dokuma iş kolunda çalışanlar, giyim eşyası üretenler, madeni eşya üretenler ve ağaç sanayinde çalışanlar olmak üzere dört grupta değerlendirmek mümkündür.

1. Dokuma İş Kolunda Çalışanlar

Sayımın yapıldığı dönemde halkın önemli geçim sahalarından biri dokuma iş kolları ve giyim eşyası üretme sahalarıydı. Bunlar arasında çulha, abacı, terzi, haffaf, kürkçü ve kazzaz yani ipekçi gibi meslekler bulunmaktaydı. Çul sözcüğünden türemiş olan çulha teriminin sözlükte birden çok anlamı bulunur. Çul; kıldan yapılan kaba dokuma anlamına gelir. Çulha ise tezgâhta işlenen bez manasına geldiği gibi⁵⁹ çul dokuyan anlamı da vardır.⁶⁰ Dolayısıyla meslek olarak ele alındığında kıldan giyecek eşya dokuyan kişi olarak almak doğru olacaktır. 1834'te Yozgat'ta bu şekilde mesleği çulha olan 4 gayrimüslim hane reisi bulunmaktaydı. Sektörde faaliyet

⁵⁷ Mehmet Erkal-Halil İnalçık; "Cizye". *DİA*, VIII. İstanbul 1993. s.42-48.

⁵⁸ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Vergi Sistemi*, Bilge Yayınları, İstanbul 2005, s.135,139.

⁵⁹ İsmail Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınları Ankara 2011, s.305.

⁶⁰ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, 28.baskı Ankara 2011, s.165.

gösteren diğer bir meslek dalı ise 11 hane reisinin iştiğal ettiği dokuma sektörüne yardımcı kollardan biri olan boyacılıktı. Bunların haricinde esasında en çok tesadüf edilen mesleklerden biri terzilikti. Bu mesleği icra eden 31 kişi vardı. Hayvancılığa bağlı olarak gelişen “abacılık” mesleğini icra edenler de bulunuyordu. Yünden yapılmış geniş elbiselere aba denilirdi.⁶¹ 1834'te bu mesleği icra eden iki gayrimüslim vardı. Şehirde 1 kişi de haffaf olarak kaydedilmişti. Ayakkabı ve terlik gibi eşyaları üreten ve satan kişilere haffaf ya da kavaf denilirdi. Yine bu sektörde faaliyet gösteren 1 kazzâz yani ipekçi⁶² esnafı vardı.

2-Madeni Eşya Sektöründe Faaliyet Gösterenler

Kazanç sağlanan mühim alanların başında şüphesiz metalürji sahası gelirdi. Madeni eşyayla ilgili meslekler arasında kuyumculuk, demircilik, bakırcılık, kazancılık, dökümcülük ve nalbantlık vardı. Bunlar arasında en fazla bulunanı kuyumculardı. Altın ve gümüş gibi madenlerden takı ve süs eşyası üreten kuyumculuk sahasında 29 kişi faaliyet gösteriyordu. Ulaşım ve arazi işlerinde kullanılan atların rahat hareket etmelerini temin etmek üzere ayaklarına nal çakma işiyle uğraşan 14 nalbant vardı. Bunun haricinde demircilikle uğraşan 11 kişi, kalaycı 13 kişi, kazancı (kazgancı) ve dökümcü 1'er kişi vardı.

3-Ağaç Sanayinde Çalışanlar

Bu sahada faaliyet gösteren 24 hane reisine tesadüf edilmektedir. Bunlardan üç kişi kirişçi olarak kaydedilmişti. Kirişin iki farklı anlamı vardır. Birincisi, yayları germeye yarayan lastikli bağ, diğeri ise döşeme ve tavan tahtalarını mihlanmak üzere odanın önünce kılıçlama konulan kerestedir.⁶³ Nüfus defterinde bu terimin hangi anlamda kullanıldığına dair bir ipucu yoktur. Terim, ikinci anlamda kullanıldığında ağaç sektöründe faaliyet gösterilen bir meslek olarak düşünülebilir. Sektörde faaliyet gösteren diğerleri ise dülgerlerdi. Dülger, yapıların kapı ve pencere gibi ahşap kısımlarını yapan

⁶¹ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989, s.935; Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik*, s.2.

⁶² Kazz, kelimesi ham ipek anlamına gelir. Kazzâz ise onu işleyen ve satan kişi demektir. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik*, s.575.

⁶³ Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s.911.

sanatkârlardı.⁶⁴ Ayrıca neccar da denilirdi. 1834'te Yozgat'ta 18 hane reisinin mesleği dülgerlikti.

4-Gıda İş Kolunda Çalışanlar

Güzel koku ve baharat gibi malzemeleri satma işi olan *attarlık* mesleği ile geçimini temin eden 2 kişi bulunuyordu. Bunun dışında 2 kişi ekmekçi, 7 kişi kasap ve 3 kişi değirmenciydi.

5-Deri İş Kolunda Çalışanlar

Dericilikle ilgili üç önemli meslek dalı vardı. Bunlardan semerciler, yük hayvanlarına yükü bağlamak veya oturmak için sırtlarına konulan şeyi yaparlardı ki buna semer denilirdi.⁶⁵ Yozgat'ta semercilik yaparak geçimin sağlayan 9 gayrimüslim hane reisi bulunuyordu. Serraç ya da saraçlar ise atların koşum takımlarını yapan ve satan esnaftı.⁶⁶ 1834'te Yozgat şehir merkezinde 6 kişi saraçlık yapıyordu. Bunlardan başka kürkçülük yaparak hayatlarını kazanan 4 hane reisi vardı.

6-Diğer Sektörlerde Çalışanlar

Yukarıdakilerin dışında 1834'te Yozgat'ta farklı sektörlerde faaliyet gösteren hane reisleri de vardı. Bunlardan 4 kişi duhancı yani tütüncü, 4 kişi ise tütün içmeye yarayan ve çubuk adı verilen içi delik değnekleri üreten çubukçulardı.⁶⁷ Muhtelif hamamlarda tellaklık yapan 3 hane reisi vardı. Ayrıca şehirde 11 kişi de berberlikle geçimini sağlamaktaydı. Bunların haricinde kendi işini kuramayıp başkasının yanında çalışan hane reislerine de rastlanılmaktadır. Gerek Müslüman gerekse gayrimüslim hanelerde tesadüf edilen bu kişiler Müslümanlarda “tabî” terimiyle ifade edilmişlerdi. Bu şekilde başkasına tabî olan 25 kişi bulunmaktaydı. Gayrimüslimlerde ise başkasının hizmetini görenler “saray-dar”⁶⁸ olarak tanımlanmış olup bu şekilde hayatlarını sürdüren 4 kişi vardı.

⁶⁴ Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s.368.

⁶⁵ Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s.1483.

⁶⁶ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s.714.

⁶⁷ Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s.305.

⁶⁸ Seray-dâr: Büyük yerlerde yemek ve sofraya işlerine bakan kimse demektir. Bkz. Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s.1488.

7-Sayım Döneminde Ticaret İçin Yozgat'ta Bulunanların Sosyo-Ekonomik Durumları

1834 tarihinde yapılan nüfus sayımı döneminde ticaret yapmak için başka şehirlerden Yozgat'a gelen reaya sayısı 184 kişidir. Bunlar hane numarası verilmeksizin doğrudan sıra numarasıyla kaydedilmişlerdir. Şehir gelen tüccarın 13 farklı iş kolunda ticaret yaptığı anlaşılmaktadır. Bunlar içinde en çok olanı 40 kişiyle bezzazlardır. Attarlar 21 kişiyle onları takip etmekte, üçüncülüğü ise ayakkabıcılık yapan 12 haffaf almaktadır. Bunların haricinde 6 penbeci, 3 mutafçı bulunmaktaydı. Abacı, kantarcı, maşlahcı, babuşçu, bıçakçı, kürkçü ve dikici esnafından ise sadece birer kişi Yozgat'a gelmişlerdi.

Yozgat'ın en çok ticaret yaptığı şehir şüphesiz Kayseri ve köyleriydi. Nitekim 40 bezzazdan sadece bir kişi İstanbullu diğerleri Germir başta olmak üzere Kayseri yöresindendi. Ticari münasebet açısından Germir'in ayrıca üzerinde durulması icap etmektedir. Tütüncüden, attara, abacıdan bezzaza Yozgat'a gelen Germirli esnaf sayısı 83 kişidir. 23 kişi yine Kayseri'ye bağlı Talas'dandır. Dört kişi Sivaslı'dır. Bir kişi İstanbullu olarak kayıtlıdır. Bunun dışında yine Kayseri'ye bağlı olan Gesi, Erkilet ve Zincidere'den birer tüccar bulunmaktaydı. Gürünlü, Mucunlu ve Ankaralı da birer tüccar sayım esnasında Yozgat'ta bulunmaktaydı.

Yozgat'a gelen tüccardan sadece 10 kişi ekonomik olarak iyi durumdadır. Büyük çoğunluğu (140 kişi) orta hallidir ve 30 kişi de alt seviyededir. Sayımda dört kişinin cizye bilgisine yer verilmemiştir. Bunlardan üçü babalarının yanında gelen 8-12 arası yaşlardaki çocuklardır. Biri ise 40 yaşında ve tütüncü olmasına rağmen muhtemelen sayım memurlarınca sehven yazılmamıştır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde klasik dönemde modern nüfus sayımları yapılmamıştır. İlk sayım Yozgat'ı da kapsayacak şekilde 1831'de gerçekleştirilmiştir. Çalışmamızın ana kaynağını teşkil eden nüfus defteri ise 1834 tarihlidir. Söz konusu bu tarih, imparatorluğun siyasi, idari ve sosyo-ekonomik yapısında büyük değişimler yaşatacak olan 1839 tarihli Tanzimat Fermanı'nın ilanı öncesidir. Bu yönüyle defterdeki bilgiler, Yozgat'ın Tanzimat öncesi demografik durumunu tespit açısından önem arz eder.

Müslüman, gayrimüslim ve ticaret maksadıyla Yozgat'ta bulunan yabancı reayanın nüfus bilgilerini ihtiva eden defter 111 sayfadır. Defter her ne kadar karışık defter olarak kategorize edilmiş olsa da her iki unsur ayrı ayrı yazılmıştır. İlk bölümde Müslüman nüfus mahallelere göre kaydedilmiş, ikinci bölümde ise Gayrimüslimler yine mahalle bazlı olarak yazılmışlardır. Son bölüm ise nüfus sayımı sırasında Yozgat'ta bulunan başka şehirlerden gelmiş olan tüccara ayrılmıştır.

Sayım sonuçlarına göre 1834'te Yozgat merkezde dokuz mahalle yerleşmesi bulunmaktaydı. Bunlarda ikamet eden Müslüman ve Gayrimüslim toplam hane sayısı 1.948 ve burada sayımı yapılan erkek birey sayısı ise toplam 5.270 kişiden ibaretti. Bu sonuçlara göre erkek nüfus kadar kadın nüfus varsayıldığında ya da her bir hanede beş bireyin yaşadığı kabul edildiğinde Yozgat'ın tahmini toplam nüfusu yaklaşık 10.000 kişi civarındaydı.

Yozgat nüfusunun % 82 gibi çok büyük bir kısmı çocuk ve gençlerden oluşmaktaydı. Yaşlı nüfus yani 45 yaş ve üzerinin oranı sadece % 18 idi. Yozgat halkının büyük bölümü Yozgat'ta yaşamını sürdürmekle beraber, Sivas, Niğde, Ankara gibi yakın şehirlerde hayatlarını temin edenler de vardı. Beyan esaslı ama aynı zamanda müşahede yoluyla yapılan sayıma göre Yozgat halkının % 72 gibi çok büyük bir bölümü (2.173 kişi) orta boyluydu. Uzun boylu olanlar 575 kişi ve diğerlerine oranı ise % 19'dur. Kısa boylu olanlar ise 273 kişi olup, oranı % 9'dur.

Müslümanların meslek bilgisi net olarak yazılmadığından onların ekonomik durumları hakkında yorum yapmak zordur. Ancak cizyelerine göre kaydedilen gayrimüslimlerin ise % 69 gibi büyük bir kısmının orta halli olduğu anlaşılıyor. Ekonomik olarak *âlâ* yani iyi durumda olanlar ancak % 6 civarındadır. Durumu *ednâ* yani ortanın altında olanlar ise % 25 civarındadır.

Tanzimat öncesinin önemli reformlarından biri olan muhtarlık teşkilatı, 1834'te Yozgat'ta kurulmuştu. Bahsedilen dokuz mahallenin tamamında muhtar-ı evvel ve sani olmak üzere ikişer muhtar görev yapmaktaydı. Bunun yanı sıra her mahallede imamlar bulunmaktaydı. Aynı şekilde gayrimüslimlerin dini ve idari temsilcileri olan papazlar ve kocabaşılar da görevlerini ifa etmekteydi. Sayım esnasında Yozgat'ta Kadı yoktu. Ancak onun yerine Naib Ayıntabîzâde Abdullah Efendi vazife görmekteydi.

XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Yozgat'ın Sosyo-Ekonomik ve Demografik Yapısı

Müslümanların çocuklarına en çok verdiği isimler Mehmed, Ali, Ahmed gibi dini kaynaklı isimlerdir. Gayrimüslimlerin en çok tercih ettikleri ise Karabet, Agop ve Artin isimleridir.

Nüfus sayımı sırasında ticaret amacıyla Yozgat'ta bulunan 184 yabancı reaya vardı. Bunların büyük kısmı Kayseri ve köylerinden gelmişlerdi. Bezzazlıktan bıçakçılığa, tütüncülükten, ayakkabıcılığa on beş farklı meslek dalında ticaret yapmaktalardı.

Netice olarak 1834'te Yozgat, yaklaşık on bin kişinin yaşadığı, yakın şehirlerle aktif ticaretinin bulunduğu Müslüman ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadıkları şirin bir yerleşim alanıydı.

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI

Nüfus Defterleri:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Nüfus Defterleri (NFS. d.), nr. 2049, 2051, 2111, 2122, 2123, 2132, 2584, 2585, 2129, 2130.

KİTAP VE MAKALELER

Acun, Hakkı; *Tüm Yönleri İle Çapanoğulları ve Eserleri*, Ankara 2005.

Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, (haz. Yücel Demirel, Tamer Erdoğan), cilt 2-3, İstanbul 1999.

Akdağ, Mustafa; *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, II, İstanbul 1995.

Akyıldız, Ali; *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayınları İstanbul 2006.

Çadırcı, Musa; "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme" *Belleten*, cilt XXXIV, sayı 135, Ankara 1970.

Çadırcı, Musa; *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK Yayınları, Ankara 1997.

Çimen, Adnan; "Sayım, Kayıt Düzeni Ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 14, Sayı 3, Ankara 2012.

Devellioğlu, Ferit; *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, 28.baskı Ankara 2011.

Erkal, Mehmet – İnalçık, Halil; "Cizye". *DİA*, VIII. İstanbul 1993.

Göyünç, Nejat; "Hane", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 15, İstanbul

1997.

Karaca, Taha Niyazi; *Yozgat Ermeni Ayaklanmaları ve Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey Olayı*, İstanbul 2008.

Karaca, Taha Niyazi; “Osmanlı Devleti’nde Toprak Düzeni ve Bozok Sancağı”, *Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı, Türk Ocağı Yozgat Şubesi Yayınları*, Ankara 2000.

Karaca, Taha Niyazi; “Yozgat Eğitim Tarihine Katkı”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 17, Kayseri 2004.

Kazıcı, Ziya, *Osmanlı’da Vergi Sistemi*, Bilge Yayınları, İstanbul 2005.

Kıvrım, İsmail; “Nüfus Defterlerine Göre 19. Yüzyılın Ortalarında Şebinkarahisar’ın (Karahisar-ı şarkî) Nüfus Yapısı, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Güz 2015, sayı 19, Trabzon 2015.

Koç, Yunus; “Yozgat”, *DİA*, cilt 43, İstanbul 2013, ss.559-564.

Ocak, Ahmet Yaşar; “Bozok”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, II, İstanbul 1992, s.321.

Oğuz, Süleyman; *Osmanlı Vilayet İdaresi ve Doğu Rumeli Vilayeti (1878-1885)*, Ankara 1986.

Ortaylı, İlber; *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*, Ankara 1994.

Ortaylı, İlber; *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri 1840-1880*, TTK Yayınları, Ankara 2011.

Özcan, Abdülkadir; “Dergah-ı ali”, *DİA*, cilt 9, İstanbul 1994.

Özcan, Abdülkadir; “Kapıcı”, *DİA*, cilt 24, İstanbul 2001.

Özger, Yunus; *Bayburt Nüfus Defterleri 1835-1848*, Bakütam Yayınları, Ankara 2015.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, cilt 2, MEB Yayınları, İstanbul 1983.

Parlatır, İsmail; *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınları Ankara 2011.

Polat, Serkan; “Çapanoğlu Ahmed Paşa’nın Muhallemâtı”, *Tarih Okulu Dergisi*, Aralık 2015, Yıl 8, Sayı XXIV, ss. 85-120.

Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.

Tezcan, Mahmut; *Sosyolojiye Giriş*, Anı Yayıncılık, 7.baskı, Ankara 2012.

Yinanç, Refet; *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989.

Yücel, Yaşar; “Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-

XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Yozgat'ın Sosyo-Ekonomik ve Demografik Yapısı

i Merkezîyet) Dair Genel Gözlemler”, *Belleten*, cilt XXXVIII, sayı 152, Ankara 1974.